

Les dones i la família

Marina Geli i Fàbrega / Diputada al Parlament de Catalunya (PSC-CpC)

Introducció

El individualisme és un dels trets característics de la societat moderna, alhora que el segle XX passarà a la història per la recerca de les dones de la igualtat d'oportunitats, l'anomenada gran revolució silenciosa.

En els països democràtics «desenvolupats» les dones han accedit a l'educació, als drets civils i polítics bàsics. Progressivament, s'estan incorporant al mercat laboral i molt lentament als poders polítics, econòmics, mediàtics o religiosos. Van adquirint llibertat amb la independència econòmica i al decidir el moment de la maternitat.

Els models de família han canviat. Assistim a un procés democratitzador, on les persones s'aparellen des de la llibertat i on tots els seus membres han d'anar aprenent les responsabilitats familiars. Es constata la progressiva desaparició de la família multinuclear, extensa, i apareixen models diversos i canviants al llarg del procés de vida de les persones. És creixent el nombre de parelles de fet, de famílies monoparentals i d'unions procedents de ruptures anteriors.

L'allargament de la vida de les persones és un dels fets històrics més rellevants dels darrers cinquanta anys als països rics. Sovint se'n parla únicament com a problema quan és una de les grans conquestes del segle passat, degudes a l'alimentació, la higiene i els sistemes educatius i sanitaris dels estats amb un índex de desenvolupament humà alt. Només cal encara observar l'esperança de vida dels països en precarietat social o la de subgrups de població pobres dels països rics.

Aquestes persones grans que viuen molts més anys gaudeixen d'una etapa llarga de la seva vida, sense treball remunerat, i d'un sistema de pensions garantista que els hi permet tenir molt temps per a ells i per la seves famílies. Aquest fenomen, nou històricament, es creu que serà la gran revolució del segle XXI. Moltes persones actives a la recerca del seu espai econòmic, polític, social, mediàtic i que es convertiran amb un grup humà influent en la societat que permetrà resoldre també el suport a les persones grans quan perden autonomia. Estem, doncs, davant d'un canvi sociològic de gran magnitud que afecta les persones, les famílies i la societat.

Es retarda la maternitat i la paternitat, amb una caiguda dràstica de la natalitat. Les persones joves desitgen tenir fills, s'aparellen, però volen una certa estabilitat professional abans de decidir ésser mares i/o pares i tenen pocs fills, menys dels volguts.

Uns pares i mares que volen conciliar millor la vida laboral i familiar, persones que són més racionals a l'hora de decidir el nombre de fills i dones joves més ben

formades, que tenen moltes dificultats de conservar el seu lloc de treball, la seva promoció laboral i productiva quan són mares. Dones que se senten frustrades i que tenen sentiments de culpa davant la cura de la família i la compatibilització amb la feina.

Un altre fenomen que s'ha anat produint a Espanya, a Catalunya, és el retard en l'emancipació dels joves de les llars. Joves que gaudeixen de molta llibertat a casa, que els hi aporta seguretat econòmica davant un mercat laboral precaritzat i de dificultats per gaudir d'un habitatge digne.

Davant, doncs, d'aquests canvis profunds, en les unitats de convivència no hi ha hagut a l'Estat espanyol, a Catalunya, una consciència col·lectiva i política davant la necessitat de fer polítiques familiars. Per què? Impregnat d'una cultura mediterrània, d'arrels catòlic-conservadores, l'espai familiar es considera exclusivament íntim, on el rol «femení» és sinònim de dona «cuidadora». Una societat que parla molt de l'alt valor social de la família i que culpa als canvis de l'estructura familiar de molts problemes socials i que alhora no inverteix en suport a les famílies. No s'ha liderat un canvi per donar valor a l'àmbit privat ni per a compartir-ho entre homes i dones i la societat.

La família continua essent una institució bàsica, una peça clau en l'estructuració social i determinant en la integració emocional, la reproducció i la provisió de béns i serveis. Però continua essent invisible en l'anàlisi econòmic i social. No hem interioritzat encara que no existeix una línia divisòria entre el públic i el privat i que no són dos móns impermeables.

Dins l'espai polític de l'esquerra hi ha hagut por, recel, d'insistir en el suport a les famílies. Hi havia prou motius, però cal trobar un discurs i un projecte propi.

Davant l'abús de recórrer a la família per part de la dreta, que amaga la desídia davant de polítiques familiars i perpetua un únic model de família, l'esquerra ha de defensar la família, les famílies, diverses, plurals, lliures, canviant, prioritzant el seu suport.

Des del progressisme ideològic serem capaços de defensar les famílies per defensar les persones; no fer-ho és continuar no trencant un «sostre de vidre» que afecta especialment les dones.

No és contradictori, sinó complementari, pensar en cada subjecte de la família i en la família com a unitat. La dialèctica no és parlar de drets familiars i deixar de parlar de drets individuals. Són els nens els qui tenen dret a una escola de qualitat, però també a una adequada integració emocional familiar. Les dones han de poder tenir igualtat d'oportunitats en el món laboral, però també decidir si volen ésser mares, quan i tenint escenaris de tranquil·litat per exercir la maternitat responsable. Els homes han de trobar un nou rol masculí que faci possible integrar l'activitat professional, el treball domèstic i la plena paternitat. Les persones amb dependència –persones grans, malalts mentals, persones amb disminució o malalts crònics– han de tenir dret a serveis de suport de qualitat, però sense perdre els lligams familiars que els hi aporten estabilitat afectiva.

És un error pensar que és una dicotomia invertir en els individus o en les famílies; al contrari, per donar qualitat de vida a les persones cal invertir també en donar seguretat i tranquil·litat a les famílies. No podem donar llibertat, igualtat d'oportunitats

a les dones, als infants, si no creem una consciència col·lectiva de que hi ha una responsabilitat pública en relació a l'àmbit privat, familiar; que tenir polítiques familiars acaba essent un element clau per les persones i la cohesió social.

Sovint encara quan es parla de política familiar es considera que són polítiques només adreçades a les dones, per omplir el buit que deixen en incorporar-se massivament al mercat laboral remunerat. És una visió reduccionista. És cert que les dones, al llarg de la història, han portat el pes de la vida familiar, fruit d'una diferenciació cultural dels papers dels homes i de les dones. Ara que les dones comencen a estar presents en l'àmbit públic és el moment de donar valor a aquesta feina mil·lenària, transcendent, invisible, de la cultura femenina. Però seria un greu error substituir aquesta tasca domèstica exclusivament per la compra de serveis al mercat. Es tracta, doncs, de donar valor a l'espai familiar, compartir-ho entre els homes i les dones, i per tant estem creant uns nous rols molt més híbrids; feminitzant el «masculí» i masculinitzant el «femení» (des del punt de vista cultural). Compartir responsabilitats en els espais públics i privats. I adaptar la societat perquè permeti liderar aquests canvis profunds i ajudi les famílies a tenir temps, protecció i llibertat.

Si aquest canvi es produeix en el sí de les famílies haurem aconseguit convertir la llar en el millor espai per aprendre a exercir la llibertat i a compartir responsabilitat a les feines domèstiques. A aprendre que homes i dones som diferents e iguals alhora, i així tindrem generacions més predisposades a entendre que cal respectar les diferències i treballar per la igualtat d'oportunitats per a tothom.

Objectius de la política familiar

Els objectius de les polítiques familiars van més lluny que propiciar que les dones accedeixin al mercat laboral; si així fos, es tractaria de polítiques simplement d'ocupació, més interessades a augmentar la població activa que de donar suport a totes les famílies.

El disseny d'un programa integral per les famílies ha de voler reconèixer el valor col·lectiu d'allò que té lloc a l'espai privat; tenir fills va molt més enllà d'un valor individual. Les persones han de conciliar la seva vida laboral i la familiar, han de poder constituir quan vulguin la seva nova família i decidir tenir o no tenir fills, podent gaudir dels fills desitjats.

Donar valor social a la feina de «cuidar». Aquesta feina feta per les dones, en silenci, privadament i sense cobrar, no forma part de l'escala de valors del nostre model de societat, i, per contra, acaba essent rellevant per a la qualitat de vida de les persones. Valoritzar «la cura» ha de ser un objectiu de les polítiques familiars; sinó podríem delegar sense tenir en compte molts aspectes emocionals.

El nostre país necessita un lideratge polític per poder impulsar una política familiar que superi una visió fragmentada entre els diversos actors familiars –nens, joves, persones amb dependència– o per àmbits (treball, habitatge...).

No podem perdre més temps perquè sinó posarem en perill el procés democratitzador de les famílies i de la societat, i trobarem qui lideri un retorn al passat que justificarà per la crisi de la família.

Hem d'aprofitar una onada recent que comença a situar entre les prioritats polítiques el suport a la família. Els interessos polítics són diversos, però hem de trobar un ampli consens, una veritable política familiar.

Uns estan interessats en aquest tema davant del creixent envelliment, sense rejuveniment de la població; altres per dubtes de la viabilitat del sistema de pensions, preocupats per la immigració econòmica atreta per sectors econòmics, per la necessitat de més població activa, per la necessitat de suport als joves per emancipar-se, i altres per fer prevenció de la pobresa i exclusió infantil. Molts, massa motius acumulats durant anys sense una resposta política i social.

És necessari no renunciar a la universalitat de donar suport a totes les famílies, que ha de ser compatible amb més suport a les unitats familiars més febles: les noves famílies, les famílies monoparentals, les famílies pobres i les que tenen persones amb dependència. Amb vocació universalista i redistributiva..

No coartar la llibertat per decidir com ha de ser la família, i, per tant, no excloure cap model familiar de les prestacions; les parelles de fet, ó les parelles gais, són tipus d'unitat de convivència en la societat progressivament més oberta que hem anat construint. Des de la decisió política, no podem fer exclusió d'aquells models.

El lideratge polític més important és el de conscienciar els sectors empresarials, econòmics, de que els treballadors són alhora membres d'unitats familiars i que també han de contribuir, fins i tot en benefici de la seva competitivitat, a la seguretat familiar: Hi ha tímids moviments empresarials que impulsen un projecte anomenat «Empreses: amigues de les famílies», introduint en la seva cultura econòmica l'element familiar dels seus treballadors. Introdueixen clàusules socials: llars d'infants, serveis de suport a les persones depenents i adaptació dels horaris que demostren que aquestes iniciatives generen més tranquil·litat laboral, menys absentisme, més estabilitat i finalment més productivitat. Es converteix en una aposta de qualitat empresarial que té una visió molt més realista de la persona que treballa, sabent que si la vida familiar no aporta tranquil·litat acaba desestabilitzant l'activitat laboral.

Liderar un pacte polític que ha d'estar al mateix nivell dels grans acords històrics per l'Estat del benestar, la generalització de la sanitat, de l'educació i de les pensions. En els últims vint anys de democràcia espanyola la història recordarà que aquests moments varen necessitar ambició política i consens. Va voler dir que assumíem que era l'Estat, mitjançant els pressupostos públics, qui havia de garantir l'accés a la salut, a l'educació o a les pensions a tots els ciutadans; que socialitzàvem el cost perquè el benefici col·lectiu obtingut era molt important. Aquests fets marquen la història dels països i dels ciutadans.

Ara, doncs, cal un acord similar per a la política familiar a nivell de l'Estat espanyol, a nivell de Catalunya. Cal ambició. Estem lluny, molt lluny de la mitjana dels països europeus, però estàvem també molt lluny de la despesa sanitària pública quan el ministre Ernest Lluch va presentar la Llei General de Sanitat, per a crear el Sistema Nacional de Salut, a principis dels vuitanta. Semblava que no podríem córrer tant en tant poc temps i l'ambició política va fer-ho possible. També fou difícil, en moments de més feblesa econòmica i democràtica, avançar cap un model de Seguretat Social que garantís pensions a les persones que havien cotitzat i ingressos mínims a les que no ho havien fet –pensions no contributives–. Generalitzar el dret a les prestacions

econòmiques d'atur o d'inhibidora va requerir de la política entesa com a capacitat de concertació amb els sectors empresarials i sindicats, per beneficiar la majoria.

Recordar el debat polític i social entorn de l'obligatorietat de que el sistema educatiu garantís l'educació fins als setze anys i potenciés la postobligatòria, formació professional o batxillerat i la universitat. Aviat oblidem la memòria recent, fins i tot de fets que canvien la història d'un país i de moltes generacions.

Ara, en una Espanya i una Catalunya desenvolupades, integrades en la construcció europea, les condicions objectives per un nou gran acord hi són. Hi falta, doncs, lideratge polític i una conscienciació col·lectiva superior a la que en aquests moments tenim.

El nou lideratge, en benefici de les famílies, ha d'ésser integrar la visió familiar a qualsevol acció política, en totes les administracions. No podem tenir una visió simplista de les polítiques familiars reduint-ho tot a mesures directes, sinó pensar que en tots els àmbits sectorials els destinataris són persones i famílies.

Quan es dissenyen urbanísticament les ciutats i pobles cal pensar les conseqüències per a les unitats familiars. Escoles a prop o lluny dels barris, comerços dins o fora dels nuclis urbans, zones esportives aïllades o integrades són decisions d'ús del sòl transcendents per a la vida familiar. Tindran efecte en la mobilitat dels adults que acompanyen els nens; en la llibertat, autonomia, dels adolescents en anar al lleure esportiu i en la facilitat de la compra diària a prop o lluny. Aquesta visió familiar davant de les accions polítiques crearà escenaris més humans, més reals i facilitarà les relacions que es creen dins les llars i en els barris.

Però no només es tracta de les polítiques públiques, sinó també dels sectors privats, que no poden només pensar en persones com si totes visquessin soles i no tinguessin altres responsabilitats que les estrictament professionals. Quan determinats sectors empresarials demanen poder exigir als seus treballadors mobilitat geogràfica en el lloc de treball han de pensar en les conseqüències familiars. Encara es viu d'una idea de la família on l'home era el «sustentador» i la dona la «cuidadora», i donen per suposat que si es trasllada un, fàcilment la resta va al darrera, o bé es tendeix a un model de societat americanitzat on la mobilitat forma part de la seva cultura.

Canviar amb freqüència de lloc per viure, o treballar molt lluny del lloc on es resideix, comporta dificultats per una convivència familiar tranquil·la i solitud per a tots els seus membres si no hi ha una xarxa generalitzada de suport a les famílies.

És convenient també reflexionar com ha canviat l'àmbit privat amb el pes extraordinari del món audiovisual, sobretot la televisió, i cada vegada més, internet. Fins fa cinquanta anys els experts consideraven que la socialització i el procés maduratiu dels nens tenia a veure amb la família, l'escola i la religió. La societat catalana, l'occidental, és cada vegada més laica (amb excepció de la nova immigració) i la televisió ha pres un pes extraordinari; es tracta d'un món audiovisual amb molt poder per crear valors o desvalors, per vendre «mites», pautes de conducta i estils de vida. En aquest món de canvis trepidants, amb un allau d'informació constant, la família troba dificultats per exercir d'autoritat i per transmetre la capacitat de processar tot el que arriba per la televisió i la xarxa. La responsabilitat educadora, socialitzadora, de la

família s'ha fet més complexa i sovint es parla d'aquesta deixadesa quan en realitat es troba impotent, amb inferioritat de condicions, per fer de «pare» o «mare».

El canvi real per donar suport a les famílies és pensar sempre com les afecta, per acció o omissió, qualsevol fet: l'economia, la política, el poder mediàtic. La societat ha de tenir una mirada productiva posada a les famílies, ha de tenir present que no existeix una vida privada aliena a l'espai públic, que aquestes dues estan interrelacionades i que això té a veure amb l'individu però també amb les famílies.

Cal donar veu a les famílies, han de participar en la presa de decisions. Fins ara els petits col·lectius organitzats són els que la tenen. Solen ésser moviments que defensen un grup de persones: persones grans, persones amb disminució... O bé idees o accions: igualtat d'oportunitats per les dones, drets pels immigrants, drets dels gais i lesbianes... Però no hi ha veu que defensi totes les famílies, i els moviments familiars organitzats tendeixen a defensar subgrups familiars.

Mesures de suport a les famílies

Per poder avançar en els objectius d'una política familiar generosa, àmplia, integral, es necessiten mesures concretes per avançar cap a una conciliació de la vida laboral i la familiar. Abans de decidir, políticament, des de les polítiques públiques què es prioritza cal tenir present quins són els conflictes diaris de les famílies: el temps per la vida familiar, els escassos recursos econòmics públics per atendre els fills o les persones amb dependència.

Per respondre a les dificultats de les famílies considero que les mesures a impulsar han d'estar en relació a la conciliació dels horaris laborals i privats, a les garanties universals de serveis i a la contribució econòmica per a les persones a càrrec en les unitats de convivència.

Les mesures destinades a la conciliació del temps de la vida laboral i familiar han d'impregnar les polítiques d'ocupació públiques i privades, en especial per les unitats familiars que tenen fills al seu càrrec o persones amb dependència. Possibilitar la flexibilització de l'horari laboral, incentivar una nova organització del temps que no limiti la productivitat i el treball a temps parcial, fix, durant algunes temporades de la vida laboral dels treballadors. L'important acabarà essent treballar bé, produint i aconseguint tranquil·litat davant de les responsabilitats familiars.

Durant, com a mínim, els primers sis mesos o any de la vida dels nens i nenes o en cas d'adopció, els pares o progenitor/a han de poder tenir cura d'ells. Possibilitar que el pare pugui gaudir un permís addicional de paternitat que sumi a les setze setmanes de baixa de maternitat/paternitat actual. Aquesta mesura pretén allargar el temps del nen/a al néixer per estar amb els pares, però també permetre que els homes, pares, gaudeixin de l'extraordinària experiència de tenir cura del fill recent nascut i contribuir a la creació d'un món afectiu que culturalment és vist com a femení.

Els horaris laborals acaben essent un dels elements bàsics de la tranquil·litat que necessiten les famílies. S'ha d'incorporar davant de qualsevol negociació horària l'anàlisi de les conseqüències que té no només pel treballador, sinó per a la seva família; el treball a torns, nocturn, cap de setmana, guàrdies de més de dotze hores, la

no coincidència amb els horaris escolars i els períodes de vacances són, probablement, el que més condiona les persones per decidir tenir fills o tenir tranquil·litat personal i a la llar.

Així mateix, com gestionem el temps paralaboral o social acaba condicionant les famílies. A Catalunya i a tota la Mediterrània, on s'allarguen les jornades fins a molt tard, on és freqüent que qualsevol reunió tingui lloc al capvespre nit, complica la conciliació i afecta més negativament les dones que renunciïn abans a tot el que no és estrictament familiar o laboral. Cal revisar, doncs, aquesta gestió del temps paral·lel a l'horari estrictament ocupacional.

El segon bloc de mesures específiques per estendre i generalitzar a les famílies són els serveis. En pocs anys hem d'aconseguir l'accés universal als serveis familiars, complementar la tasca d'atenció, de la cura que fan les famílies, amb la professionalització d'aquesta, garantint en tot moment la qualitat. Estem parlant de serveis a les persones, als infants, als joves i a les persones amb dependència que requereixen coneixements tècnics, però també humanització i afecte.

Escoles bressol com un dret pels nens i nenes fins als tres anys, així com serveis complementaris per la petita infància. En aquesta primera etapa de la vida dels nens es necessiten serveis socioeducatius d'alta qualitat, flexibles, adaptats als ritus biològics dels infants i de les diferents famílies. El benefici del nen sempre és superior a qualsevol altre, però en aquesta etapa l'assessorament, el suport a les famílies, és bàsic en el procés maduratiu dels més petits. Aquests serveis, des de la proximitat, des dels municipis, per a tothom i de qualitat, serien la millor aposta pel suport a les famílies i per fer prevenció del risc social.

Els adolescents i els joves necessiten que prioritzem complements de suport a l'escola de lleure, cultura i esport que els facin protagonistes de les seves pròpies històries, descobrint les seves capacitats i trobant ambients de socialització on els valors de l'amistat i el camí de la llibertat i la responsabilitat siguin les prioritats.

Cada persona amb dependència –persones amb disminució, malaltia mental, malalties cròniques invalidants o persones grans amb escassa autonomia– i la seva família han de gaudir de serveis a la mida de les seves necessitats, des de suport a casa fins a serveis especialitzats. Les famílies que tenen una persona amb dependència han de tenir suport per poder donar-li qualitat de vida, sense oblidar que el dret al suport és individual de la persona que té limitada la seva capacitat.

La persona gran, o en general amb dependència, ha de poder viure fins quan sigui possible a casa seva amb l'ajut necessari. Envel·lir a casa és el que vol la majoria de la gent. I disposar de serveis residencials –temporals o definitius– de substitució de la llar, quan la persona ho demani o ho requereixi perquè la seva dependència és important quan arriba la demència o la gran incapacitat física o per motius d'extrema solitud.

El suport a les famílies ha de garantir l'assessorament davant de situacions d'incertesa i si és necessària la mediació i la teràpia familiar. Sovint, el discurs públic culpa la família de problemes dels joves, dels de la solitud de les persones grans, sense acceptar que ací, a casa nostra, s'ha eludit la responsabilitat pública per donar a les famílies eines, instruments, capacitats, recursos per poder resoldre els conflictes. Invertir en serveis professionalitzats d'intervenció familiar serà fer prevenció del risc

social de molts temes com la violència domèstica o la inadaptació i crisi dels nens i joves.

Si donem valor als serveis de suport a les famílies i som exigents en la seva qualitat, hem de deixar de precaritzar aquestes professions en molts de casos nascudes del rol cultural femení. Són professions poc valorades socialment i mal pagades, que acaben no garantint suficient formació a les persones que les desenvolupen; ocupacions molt feminitzades i en gran part lligades a l'economia submergida. Una aposta per la qualificació professional i una major inversió pública que contribuirà a generar riquesa, a través de l'increment de la població activa i de la possibilitat de que les dones (les grans cuidadores familiars) encara conciliïn la vida laboral i la familiar.

El tercer gran bloc de normes són les prestacions econòmiques directes a totes les famílies amb fills al seu càrrec. Aquestes prestacions tenen molta tradició als països europeus, excepte els de la mediterrània (els que menys despesa pública en política familiar fan). Hi ha qui discuteix si té sentit o és millor la desgravació fiscal. L'aposta per donar ajuts des de l'administració –en general, l'Estat– per cada fill és reconèixer explícitament

que tenir fills és una gran aportació a la societat i es dóna una partida finalista per la seva cura. És cert que no garanteix la despesa, però té una càrrega simbòlica important. Decidir que aquesta desgravació fiscal és la millor opció és deixar a fora una part important de les famílies amb rendes baixes i mitjanes i afavoreix més proporcionalment les rendes altes.

Amb tot, una política familiar d'accions concretes ha d'ésser multidireccional: recursos econòmics, serveis i temps per la vida familiar junt amb una visió familiar davant de qualsevol decisió política, econòmica i social.

Impulsar polítiques familiars a Catalunya, a Espanya, serà reparar un deute històric i fer una aposta clara per la protecció de les unitats familiars i per la llibertat de tots els seus integrants.